

УДК 329.17:130.2 (477)

А.О. СОШНІКОВ

**НАТОВСЬКИЙ ФАКТОР У ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПЕРСПЕКТИВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ:
СВІТОГЛЯДНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАКТИКИ**

Сошніков Андрій Олександрович – доцент кафедри гуманітарних дисциплін, юридичної журналістики і мовної підготовки, кандидат філософських наук Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті наголошується, що актуальність даної проблеми обумовлена тим, що своєрідність сучасного моменту в історії України відзначається ситуацією вибору шляху майбутнього розвитку. Представники різних політичних сил намагаються оприлюднити свої погляди щодо міжнародних пріоритетів України відповідно до власних ідеологічних уподобань. Отже, метою даної статті є простежити значення і вагу натовського фактора в геополітичних трансформаціях сучасної України та перспективність її інтеграції до євроатлантичних структур.

Ключові слова: геополітика, НАТО, євроатлантичні структури, перспективи євроатлантичної інтеграції.

В статье говорится о том, что актуальность данной проблемы обусловлена тем, что своеобразие современного момента в истории Украины определяется ситуацией выбора пути будущего развития. Представители различных политических сил стараются предать гласности свои взгляды касающиеся международных приоритетов Украины соответственно со своими идеологическими симпатиями. Поэтому цель статьи – проследить значение и вес натовского фактора в геополитических трансформациях современной Украины и перспективность ее интеграции в евроатлантические структуры.

Ключевые слова: геополитика, НАТО, евроатлантические структуры, перспективы евроатлантической интеграции.

The relevance of the present issue is stipulated by the fact that current moment in the history of Ukraine is defined by the situation of choice of the direction for the future development of the country. The representatives of various political forces strive to advertize their views on the subject of international relations of Ukraine according to their ideological sympathies. Therefore the main objective of the article is to trace the importance and influence of the NATO in the geopolitical transformations of modern Ukraine and the prospects of its integration in Euro-Atlantic organizations.

Key words: geopolitics, NATO, Euro-Atlantic organizations, prospects of integration in Euro-Atlantic organizations.

© А.О. Сошніков, 2012

Актуальність даної проблеми обумовлена тим, що своєрідність сучасного моменту в історії України відзначається ситуацією вибору шляху майбутнього розвитку. У цьому зв'язку постає питання стратегічного партнерства, яке на даний час виглядає досить заплутаним, оскільки до рангу «стратегічних партнерів» часто зараховуються не держави, чиї національні інтереси по стратегічних напрямках збігаються з інтересами України, а лише ті з них, з якими у неї існують просто добрі відносини. Іноді мається на увазі скоріше потенціал розвитку взаємин, ніж їх реальний стан. У сучасних умовах зовнішньополітичний курс Української держави визначається як багатовекторний, що в практичній площині розуміють спрощено. Україна й досі не має надійних стратегічних партнерів серед країн світу. Попри те, що проблеми, пов'язані з переходом від однієї суспільно-політичної системи до іншої, в політичних дискусіях обговорюються вже давно, для досягнення широкого громадського консенсусу з питання як необхідності реформ, так і засобів їхнього здійснення ще далеко. Представники різних політичних сил намагаються оприлюднити свої погляди щодо міжнародних пріоритетів України відповідно до власних ідеологічних уподобань. Найбільш гострі дискусії розгортаються між тими, хто орієнтований на пріоритетний розвиток відносин з Росією і країнами СНД та

тими, хто головним завданням вважає включення України до євроатлантичних структур.

Отже, метою даної статті є простежити значення і вагу натовського фактора в геополітичних трансформаціях сучасної України та перспективність її інтеграції до євроатлантичних структур.

Так як у геополітичному коді України західний і східний вектори «курирують», відповідно, Європейський Союз та Російська Федерація, то Сполучені Штати вклинилися у регіон під традиційним прапором «просування демократії». Для цього вони успішно осіддали «нічийний» і зруйнований (розграбований) південний морський геополітичний вектор України. Особливі перспективи України на південному напрямку пов'язувались з формуванням Чорноморського району економічного співробітництва. Однак більшість країн-учасниць ЧЕС декларують наміри про вступ до європейського співтовариства. Багатолітній безуспішний досвід Туреччини свідчить про складнощі інтеграції країн, що належать до різних цивілізацій, мають соціокультурні і конфесійні відмінності.

Крах СРСР, підлив гегемонії Росії у Чорному морі і утворення тут «геостратегічного вакууму» перетворили Туреччину й Україну – як найбільш сильні держави регіону – на геополітичних антагоністів. Ця ситуація була адекватно усвідомлена Туреччиною (на відміну від України) ще на початку

1990-х рр. Враховуючи відповідність своїх планів у геополітичній стратегії Заходу (насамперед США) і спираючись на свій статус їхнього «стратегічного партнера» по блоку НАТО, а також на спеціально розроблену з цією метою доктрину «тюрко-ісламського синтезу», Туреччина успішно використовувала велике піднесення етнорелігійного націоналізму тюрко-мусульманських народів колишнього СРСР і прагнення нових незалежних держав дистанціюватися від Росії для реалізації власних геополітичних цілей. Створення Чорноморської зони економічного співробітництва (ЧЗЕС) і Парламентської асамблеї Чорноморського економічного співробітництва (ПАЧЕС) було ініційоване Туреччиною із розрахунком на поступове перетворення учасників кооперації в слухняних статистів турецької геополітики на величезному просторі, який включає Центральну Азію, Каспійський і Чорноморський басейни, Східне Середземномор'я й Балкани. Так Ісмаїл Джем (екс-міністр іноземних справ Туреччини) вважає, що турки «мають продемонструвати всьому світові вміння бути і європейцями, і азіатами одночасно, здатність не замикатися в собі, обираючи тільки один із векторів... Туреччина не вміщується у рамки поняття «країна на задвірках Європи»... «Наша мета – стати центром Євразії, країною, яка визначає розвиток Євразії, в якій Захід і Схід перетинаються географічно, економічно, соціально і політично...» [3].

Безпрецедентна за масштабами і значенням та роль, яку взяла на себе Туреччина у макрорегіоні Південно-Західної Азії, безпосередньо стосується життєво важливих інтересів Української держави. Вже зараз Туреччина має найсильніший на Чорному морі військовий флот. Масована інтервенція дешевих низькоякісних турецьких товарів призводить до згортання української промисловості і розширення невірбального споживання, перетворює Україну на валютного донора Туреччини. Протурецька геоетнічна орієнтація кримськотатарських націоналістів активно використовується на дипломатичному рівні як фактор тиску на уряд України. Постійне нагадування українському уряду про те, що характер турецько-українських взаємовідносин залежить від готовності України задовольняти вимоги кримських татар, стало майже обов'язковим у публічних виступах турецьких дипломатів і державних чиновників [5].

Ясно, що Туреччина прагне використати послаблення Росії для встановлення гегемонії в районі Чорного моря, вона зовсім не зацікавлена в появі тут нового геополітичного конкурента, уособленого ще однією великою слов'янською державою – незалежною Україною. Необхідність ретельного вивчення і врахування «турецького фактора» продиктована тією винятковою роллю, яку Туреччина відіграє зараз як головна сила західної стратегії витіснення Росії на північ і нейтралізації України у Чорноморсько-Каспійському і Центральньо-Азійському регіонах стратегічного суперництва.

Після невдач на Близькому Сході США також взяла курс на Україну. Білий дім вирішив перетворити Україну на регіонального лідера (містечкового буревісника демократії), переслідуючи свої

геополітичні цілі в Євразії. Для цього є кілька підстав:

1. Після розпаду СРСР у США з'явилася можливість створення нових зон «життєвих інтересів» на кордонах євразійських цивілізацій у безпосередній близькості до Росії та головних суперників у глобальній конкуренції – Західної Європи та Китаю.

2. У Пентагоні чудово уявляють, чому Крим називають геополітичним полюсом Євразії, який дозволяє контролювати величезні території.

3. Враховуючи ситуацію на Близькому Сході, США звернули увагу на можливість мати вплив на Росію і особливо ЄС за допомогою енергетичного моста в Україні.

Відбулась трансформація євразійської політики Сполучених Штатів, що створюють новий «трояндо-помаранчевий» геополітичний пояс «відданості». Реальністю стали військові бази НАТО в країнах Балтії, Польщі, Румунії і Болгарії, американська присутність на Південному Кавказі (Грузія) і в Центральній Азії (Киргизія). Для утворення нового євразійського пояса «відданості» в Америці був розроблений геополітичний проект. У США, Україні, Польщі, Литві, Латвії, Естонії до теперішнього часу є чимало прибічників запропонованого ще у 1992 р. Збігневом Бжезінським проекту «Балто-Чорноморської дуги» – прямого антиподу Єдиному економічному простору [1]. США зацікавлені в посиленні своїх позицій у Східній Європі, басейні Чорного моря, в Середземномор'ї, у гирлі Дунаю і на Балканах, а також на шляхах транзиту сировинних ресурсів із басейна Каспію і Середньої Азії до Європи. Посилення позицій США у вказаних пунктах обумовлено послабленням контролю над ними Російською Федерацією. Тому консервація України в якості економічно нездатної і культурно відсталой, але юридично самостійної держави відповідає життєвим потребам Сполучених Штатів. При цьому Захід не прикидається, а щиро вірить у свою всесвітньо-історичну місію про просування демократичних цінностей на всіх широтах планети і необхідність встановлення на будь-якій території, включаючи, зрозуміло, й Україну, природно притаманний Заходу «демократичний лад». Навіть західні автори все більше говорять про провали в американській політиці, що намагається за допомогою сили нав'язати іншим народам свої «цінності». Провалившись у своєму устремлінні стати хазяїном на земній кулі, США втратили частину свого впливу навіть у «вільному світі». І завдяки упущенням або ж тому, що вже зроблено, але ще більше через зменшення економічної сили, американський народ нічого не виграє від цієї гегемоністської політики, крім того, що добра частина нації залишиться безробітною [7, р. 259, 270].

В якості мети нової української зовнішньої політики висувається роль регіонального лідера і розширення простору безпеки в контексті активізації діяльності НАТО у «просуванні свободи (головне тут – «звільнення республік СНД від російського впливу через сприяння процесам антиавторитарної демократизації»). Підхід МЗС України у певній мірі засновується на постмодерністських

теоріях «соціального конструювання» у різних формі представлених Ф.Фукуямою, Е.Тоффлером, З.Бжезінським, С.Хантінгтоном, Н.Фергюсоном [4]. Політична мета Української держави визначена як «четверта хвиля демократії», тобто продовження «третьої» та «другої» хвиль. Вже сьогодні йде мова про фактичний розпад СНД і формування альтернативної Кремлю неформальної системи Грузія – Україна – Молдова. Так, 10 жовтня 1997 р., у прийнятій в Страсбурзі спільній Декларації, було проголошено про створення ГУАМ – чотиристоронньої асоціації Грузії, України, Азербайджану і Молдови (1999 р. після входження Узбекистану – ГУУАМ). Це регіональне об'єднання (без Росії) країн Чорноморсько-Балтійського басейну, які відверто заграють з НАТО, США та Туреччиною, котра відкрито виголошує ідеї історичного реваншу. Участь Вашингтона в структурі ГУАМУ (у статусі постійного спостерігача) надає можливість для формування політичних коаліцій з метою військово-політичного контролю над зонами проходження нафтопроводів. Передбачається, що створення союзу транзитерів і споживачів російської нафти і газу дозволить проводити єдину тарифну політику, засновану на правилах вільної торгівлі (як це припускається при міждержавній взаємодії в межах ЄСП). Однак у довгостроковій перспективі не витримує критики широко розрекламований проект Євразійського міжнародного транспортного коридору (ТРАСЕКА) через Україну із Західної і Північної Європи на Кавказ і Центральну Азію до Китаю. Достатньо поглянути на глобус, аби переконатися у тому, що найбільш короткий маршрут колишнього «Великого шовкового шляху» із Китаю до Західної Європи проходить через Росію і Білорусь. Якщо б українські політики на власні кошти купили товар і попрямували б цим маршрутом, то розорилися б після перетинання численних митних та інших кордонів країн «демократичного вибору» Південно-Кавказу і Центральної Азії [6].

Імпульсом для активізації військового співробітництва слугують локальні конфлікти у Молдові (Придністров'я), Грузії (Південна Осетія і Абхазія) та Азербайджані (Нагірний Карабах). Вірогідно, що у зв'язку з гострою економічною зацікавленістю у диверсифікації поставок нафти Україна буде змушена брати участь у миротворчих операціях на Кавказі, незважаючи на незворотне у цьому випадку загострення відносин з Росією. Слід зазначити й прагнення України вирішити ряд суперечливих з Росією питань: визначити кордони в акваторії Азовського моря і Керченської протоки, уточнити умови перебування російської військово-морської бази у Севастополі, домогтися передачі Україні навігаційної берегової інфраструктури Чорноморського флоту в Криму. Тому, ймовірно за все, перетворення ГУАМ на «Співдружність за демократію і розвиток» (характерним є вихід з ГУУАМ Узбекистану в 2005 р., після чого організація знов стала ГУАМ). Знову робиться спроба призначити Україну на роль регіонального лідера. При цьому США не засмучує, що Україна, яка втратила економічну міцність і за рівнем життя поступається всім сусіднім країнам, за винятком Молдови, її

роль буде виглядати смішно. Терміново створюється коаліція «Демократичний вибір» (Україна і Грузія). Ці країни займають, відповідно, 86 і 94 місце в світі (із 104) у світовому рейтингу конкурентної здатності економічного зростання країн (за даними Давоського всесвітнього форуму за 2003-2004 рр.). Створена пародія на регіональну державу у «сірій зоні» Європи, яка включає, крім України, Грузію, невизнану Придністровську республіку і тимчасово Молдову, яка тяжіє до Румунії. Тут Україна виступає у ролі буревісника віртуальної демократії.

Довгостроковий план української євроінтеграційної і євроатлантичної політики вибудовується у значній мірі відповідно з логікою західних геополітиків, які розглядають Україну ключовим елементом системи стримування російських амбіцій в Євразії. Знаменно, що на роль модератора євроатлантичної інтеграції для Києва була висунута Варшава. «Особливі відносини» Польщі з Україною стали зручним інструментом вирішення завдання більш тісної прив'язки Києва до євроатлантичного вектора і одночасно задовольнили польські амбіції на лідерство в регіоні – відповідно із тією роллю «форпосту Заходу в Євразії», яка традиційно виконується Варшавою і усвідомлюється нею як історична місія. Водночас, на відміну від далекої Америки, яка прийшла в захоплення від перемоги «помаранчевої революції», західні сусіди України не поділяли цього недолугого оптимізму. Деякі польські публіцисти розглядають Україну в сучасних кордонах як штучний витвір Кремля. Примітивний і надзвичайно агресивний український націоналізм завжди був найлютішим ворогом Польщі. Польській владі рекомендується утримуватись від підтримки націоналістичної України, яка дуже дорого коштує Варшаві у зв'язку з рішенням Москви будувати газопровід в обхід Польщі.

Будь-який серйозний газовий конфлікт України з Росією є дуже відчутним для Європи, особливо для Німеччини. А те, що Росія і провідні країни Європи можуть виступати союзниками на українській сцені, показала історія з обхідним газопроводом. Багато чого буде залежати від здатності Москви використовувати по максимуму нові можливості у зближенні з Вашингтоном. Для США, що опинилися у новій для себе реальності глобальної війни з міжнародним тероризмом, союз з Росією є більш важливим, ніж конфронтація з нею на пострадянському просторі. Як показав Ірак, Вашингтон переоцінив свої можливості впоратися самотійно з підтриманням нового світового ладу. Допомоги Британії явно недостатньо, а конфлікт зі Старою Європою (уособленою Францією і Німеччиною) змушує шукати більш тісного взаємозв'язку з Росією. Тому довгостроковим геополітичним інтересам США відповідає збереження достатньо сильної Росії в центрі Євразії. Український націоналіст має відчувати себе в стані постійної війни. При цьому зовсім байдуже, яка ймовірність військового протистояння і які його можливі наслідки. Зрозуміло, що сама по собі ненависть «свідомого українця» до «москаля» аж ніяк не гарантує готовності українських націоналістів до війни з Росією. Недарма ж найбільш войовничі з націоналістичних

екстремістів готуються до партизанської війни або диверсійної діяльності. У перспективі військового зіткнення з Росією вони і не розраховують на власні збройні сили, сподіваючись, що по першому ж їх поклику вся військова міць Заходу обрушиться на ненависну Росію. Але слід також ясно уявляти собі те, що Захід хоча і не зацікавлений у тому, щоб військовий потенціал нашої країни працював на РФ, однак у разі виникнення серйозного конфлікту України з Росією держави євроатлантичного співтовариства скоріш за все обмежаться деклараціями та гучними заявами із засудженням «кремлівської агресії». Якщо на Світовому політичному форумі у Ярославлі запеклий пропагандист і агітатор американської глобалізації, домінування США у світі, розподілу СРСР і Росії і створення «глобальних Балкан від Косова до Сінцзяна», Збігнев Бжезінський заговорив як мінімум про перемир'я, несподівано запропонував Росії перспективу геополітичного співтовариства «від Ванкувера до Владивостока» – то щось в «Імперії Добра» певно не так. Крім того, запевняв Бжезінський, «історично конфліктуючі народи мусять помиритися» [2].

Відгородившись від неспокоїного СНД «санітарним кордоном» із колишніх східноєвропейських соціалістичних держав, у Брюсселі заспокоїлись і в значній мірі втратили інтерес до України. Північноатлантичний альянс цілком влаштовує завершити «санітарний кордон» прибалтійськими державами. При цьому вважається, що «українське питання» краще не піднімати, аби не викликати різку реакцію Москви.

З геополітичної точки зору Україна виявилася затиснутою у знайомі історичні тиски – між «латинською» Галичиною і кримськими татарами, що постійно підбурюються із Львова і Стамбула – з яких вона колись вирвалася через Переяславську Раду. Здійснити повне геополітичне і духовне роз'єднання росіян і українців (цю давнішню мету, не раз відверто сформульовану З.Бжезінським) можна, лише витіснивши Росію із Криму і Севастополя. Коли, говорячи про Харків чи Донецьк, йдеться про російськомовну українську культуру, то мешканці Севастополя відчувають себе посланцями Росії на європейському Півдні. Відірване від основного масиву російських етнічних територій широкою смугою українських поселень, а в самому Криму – строкатістю багатонаціональної кримської спільноти (татари, греки, німці, болгар, вірмени, кримчаки, караїми), м. Севастополь, перебуваючи у складі України від 1954 р., аж ніяк не наблизився до української ментальності і способу життя. Тут не викорінилася ані українська самостійність, ані кримськотатарська суверенність. Самим фактом свого існування севастопольці відстоюють крайні рубежі «Руського Миру», стримуючи з одного боку – іслам, а з іншого – НАТО.

Витіснення Росії з Криму і Севастополя стане остаточним вирішенням «Східного питання» на користь Заходу і означатиме поразку Росії і слов'янства. Це чудово розуміли у XIX ст. – від поета М.Державіна до героїв Севастопольської оборони і канцлера О.Горчакова. Сьогодні втрата Севастополя і Криму має вже драматичні наслідки і

для Росії і для всього східнохристиянського світу: якби Росія міцно тримала Севастополь Чечня була б неможливою, як і претензії поспіхом переселених на турецькі гроші кримських татар. Не відбувся б заколот косовських албанців, підтриманий Заходом – цей другий після Чечні (явно ретельно підготовлений і скоординований по всіх Балканах) акт драми на поствізантійському просторі. Виведення із Севастополя Чорноморського флоту стане для України катастрофою не меншою, ніж для Росії. Тільки ЧФ захищає нашу безпеку в Чорноморському регіоні – боєздатність ВМС України дорівнює нулю. А про те, що безпеці України на Чорному морі може бути завдано серйозного удару, свідчать відверті територіальні претензії Румунії (за якими наглядно відчувається благословення Вашингтона), які вже не обмежуються островом Зміїний і прилеглим нафтовим шельфом. На всіх міждержавних історичних конгресах румунські делегації наполегливо порушують питання про протиправність положень Берлінського трактату 1878 р. і обміну Добруджі на Бессарабію для того, аби виправдати окупацію Бессарабії в 1918 р. і обґрунтувати «незаконність» повернення румунським урядом Південної Бессарабії в 1941 р. [4].

Враховуючи, що умовою вступу до НАТО нових держав є відсутність територіальних суперечок і розбіжностей з іншими державами, а процес територіального розмежування між Росією та Україною юридично незавершений (так як відсутні юридичні акти, що обґрунтовують нинішнє статус-кво), необхідна правильна оцінка майбутніх українсько-російських відносин і погляду на них з боку Північноатлантичного альянсу. Роздвоєність політики України є природною, бо дітись їй від Росії нікуди – адже думками можна перелетіти на Захід, але землю – не перенесеш. Будучи самостійною державою, Україна неминує стає суперником, а не однозначно братерською і дружньою державою (як би сьогодні цього не хотіли мільйони українців). Ця антиномія закладена (як не парадоксально) у генетичній спільності і крайній близькості цих двох гілок русичів. Якщо українці і росіяни, які мають єдину культуру й мову з діалектичними відмінностями меншими, ніж у баварців і саксонців, а також до теперішнього часу спільну історію, будуть єдині у цілях своєї зовнішньої і внутрішньої політики, то сумнівною є історична логіка роздільного буття. Слід нагадати, що співвітчизників в Україні у росіян набагато більше, ніж в Абхазії і Південній Осетії, а втручання Вашингтона у внутрішні українські справи є більш вагомим і неприхованим, ніж у внутрішні справи тієї ж Грузії (де так чи інакше основні політичні сили разом з опозиційними й більша частина населення налаштовані відверто русофобськи).

За Росією перевага моральності, за НАТО – ефективності. А Україні не може бути байдуже, хто переможе у геополітичному протистоянні, що розгорнулося на її території – нова імперія насильства, що претендує на всесвітнє панування або братерська православна Росія, без якої наша Вітчизна приречена стати підмандатною територією натовських панів. Може, варто скинути з себе все чужо-

рідне і повернутися до своєї споконвічної руськості
– тієї самої, яка від князя Володимира Красне Со-

нечко, котрий, незважаючи ні на які смуги, стоїть
з хрестом на київських пагорбах над Дніпром.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бжезинский З. Великая шахматная доска / З. Бжезинский. – М. : Международные отношения, 1999. – 254 с.
2. Бжезинский З. Выступление на мировом политическом форуме в Ярославле [Електронний ресурс] / З. Бжезинский. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=ogHAyezFYc>
3. Григорьянц В. Геополитика Украины и «турецкий фактор» [Електронний ресурс] / В. Григорьянц. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oukumena/krug/geopolitika_ukrainy_i_tureckij_faktor_2007-01-31.htm
4. Нарочницкая Н. От Балтики до Черного моря. Россия и европейские страны СНГ [Електронний ресурс] : историко-философская ретроспектива и геополитическая перспектива / Н. Нарочницкая. – Режим доступу: http://www.zlev.ru/47_34.htm
5. Наумкіна С.М. «Третья хвиля» демократизації: підсумки і перспективи (аналіз зарубіжних концепцій) / С.М. Наумкіна // Філософська думка. – №5. – С.102-113.
6. Полянский А.И. Крымские татары : возможен ли конфликт на полуострове? [Електронний ресурс] / А.И. Полянский. – Режим доступу: <http://www.edrus.org/vievi/95/71>
7. Толстов С. Внешнеполитический курс Украины после «оранжевой революции» // Центральная Азия и Кавказ. Журнал социально-политических исследований / С. Толстов. – 2005. – №5(41). – С.99-111.
8. Kierman V.G. America: The New Imperialist. From White Settelement to Word Hegemony / V.G. Kierman. – London, 1978. – 560 p.